

A cigányok törekvései sorsuk megváltoztatására

A cigányság szétáramlása Európa legkülönbözőbb pontjaira több hullámban történt, és – mint erről már könnyűnkben szó volt – olyan időszakra esett, amelyben a feudalizmus általános uralkodása volt jellemző.

Ez a rendkívüli sorsú népcsoport mind a feudális, mind a tőkés rendben a *társadalom peremén* helyezkedett el, ami a termelési és tulajdonviszonyokat illeti: nem rendelkeztek a feudális földtulajdon semmilyen fajtájával, később pedig nem kapcsolódtak be tartósan a tőkés termelési mód rendszerébe sem.

A *rendkívüli sors* tehát nem csupán afféle szóvirág. A népvándorlások az egyetemes történelem közismert mozgásformái, amelyek során népek, népcsoportok veszték el, keveredtek össze s alakultak át. Amikor azonban a cigányság járta sok évszázados, sok helyütt mindmáig húzóóó vándorútját, a többi népek nagyobb arányú mozgása az összes érintett területen végérvényesen befejeződött. Ennek következtében az integráció a legutóbbi időkig legyőzhetetlennek tűnő akadályokba ütközött, akár a vándorlást folytató, akár az időközben letelepedett cigány csoportokról lett légyen is szó. A felületes alkalmazkodás nem erősítette és nem gyöngítette elszigeteltségüket, csupán „átveszelhetővé” tette számukra az évszázadokat, ennek az izolációnak azonban súlyos külső és belső konfliktusok lettek a következményei. Mi sem mutatja jobban a konfliktushelyzet súlyosbodását, mint hogy a második világháború koncentrációs táborokban közel kétmillió cigány lelte halálát.

A fasiszmus alól fölszabadult Európában új lehetőségek nyíltak a cigányság társadalmi helyzetének korszerű rendezésére. A nagy társadalmi átalakulás korszakát élő, frissen létrejött szocialista országokban ez a folyamat hamarabb és radikálisabban in-

dult meg, az újjáéledő polgári demokráciákban lassabban és nehezebben, mivel időbe teltett, amíg a cigányok önálló feltörekvési kísérletei kibontakozhattak. A hidegháborús Európa törvényesített és intézményesített nyomást gyakorolt a cigányságra, ami természetesen nem speciális következménye, csupán szükségsszerű velejárója volt annak az általános politikai helyzetnek, amelyben a világ népei a hidegháborús létbizonytalanságtól szenvednek.

A szocialista országokban olyan államszintű gazdasági és művelődéspolitikai intézkedéseket tettek a cigányság társadalmi helyzetének rendezésére, amelyek alapvetően indukálták ezt a folyamatot, noha természetes, hogy az érdekeltek aktív közreműködése nélkül a fejlődés elképzelhetetlen lett volna.

Mindenekelőtt kísérjünk meg felsorolni a főbb problémaköröket:

- a vándorlás és letelepedés,
- a munkavállalás és lehetőségei,
- az oktatás.

Ahhoz, hogy ezek bármelyikét érdemben tárgyalhassuk, figyelembe kell vennünk egyfelől a cigányság bizonyos értelemben nem európai jellegű életmódját, másfelől a diszkriminációt. Ez a kettős szembenállás alkotta minden konfliktus alapját. A nyílt fajüldözés megszűnése egyáltalán nem szüntette meg az általánosan elterjedt faji előítéleteket, így a legkülönböztetés elleni harc szükségessége tömörítette elsősorban a legkülönbözlebb helyi, országos és nemzetközi szervezetekbe a cigányságot, elsősorban azokon a területeken, ahol akár súlyosbodó helyzetük következtében, akár pedig a polgári demokrácia által elvileg, a szocializmusban pedig gyakorlatilag is megadott lehetőségek felismerése révén önálló lépésekre kényszerültek.

Az alábbiakban megkísérülünk némi áttekintést adni az utóbbi évtizedek eseményeiről: *mit tettek a cigányok azért, hogy integrálódjanak a befogadó társadalmakba.*

A kóborlás elsősorban nyugat-európai probléma, s mint ilyen, ott a legalapvetőbb kérdés a megoldandók sorában.

A *Franciaországban* élő körülbelül háromszázezer cigány lakos mintegy fele állandó vándorló életmódot folytat, negyede idő-

szakosan vándorló és csak a másik egynegyede letelepült. A vándorlás jogát elvileg, hivatalosan senki sem vitatja, az állandó lakóhellyel nem rendelkező cigányok a *carnet de circulation* (vándorlási igazolvány) birtokában folytathatják vándoréletmódjukat, de ennek szükségsszerű velejáróját, az állomásozási jogot nem rendezték. A magántelken való állomásozás lehetséges, bár egy 1972-es rendelet bonyolult szabályozókat állapított meg: engedélyek és feltételek rendszerét arra az esetre, ha a magánterületen való tartózkodás tartós vagy „szokványos” jellegűt. A közterületeken való állomásozás viszont teljesen a helyi hatóságok rendelkezéseinek liberalizmusától, illetve szigorától függ, holott nyilvánvaló, hogy ez a gyakoribb pihenőhelyfajta. A rendelkezések értelmében ugyanis a helyi szervek a közterületen való tartózkodás időtartamát 24 órára korlátozhatják.

Hosszadalmas és sok nehézségbe ütközik a francia *letelepítési program* megvalósítása.

Először hosszabb időre alkalmas állomáshelyek kialakítását tűzik ki célul, ami megrikkítja a helyváltoztatásokat, és átmenetet jelent a teljes letelepedés felé. Ezeket az állomásozási területeket a kempingekhez hasonlóan tervezik fölszerelni, az egyes városok, illetve közösségek gondjaira bízva őket. Mintegy negyven ilyen település létrehozását irányozták elő, s még csak az első tíz-egynéhány jött létre. Ezzel a munkával a *CNIN*, azaz *Comité National d'Information et d'Action Sociale pour les gens du voyage et le population d'origine Nomade* (Nomádok Országos Tájékoztató Bizottsága) foglalkozik, amely egyrésztől a hatóságokkal, másrésztől a cigány szervezetekkel fog össze céljainak elérése érdekében. Ez a szervezet 1960-ban alakult az Egészségügyi Minisztérium közreműködésével, azt követően, hogy az *Études Tsiganes* című három havonként megjelenő romológiai szakfolyóirat körül tömörülő társaság a maga kongresszusán foglalkozott a cigányságot érintő szociális kérdésekkel.

Párizs évtizedekig székhelye volt a különböző cigány szervezeteknek: 1959-től *lonel Rotaru* vezetésével működött a *CMG (Communauté Mondiale Gitane*, vagyis Cigányok Nemzetközi Közössége), amely főként az újonnan bevándorlók jogi helyzetének rendezése érdekében tevékenykedett (ideiglenes tartózko-

dási engedélyek, állampolgárság stb.). Romantikus elképzeléseik megvalósítása végett először Lyonban hoztak létre egy központot, majd Szomáliában kísérleteztek „nemzeti terület” alapításával, s felvételüket kérték az ENSZ-be is. 1963-ban *lonel Rotaru* és *Vanko Rouda* Montreuil-sous-Bois-ban néhány iskolai osztályt szervezett írástudatlan cigányok számára, ez az elszigetelt kísérlet azonban egy év után abbamaradt. 1965-ben a *CMG* a rendőrprefektúra felszólítására felbomlott. Ezek után *Vanko Rouda* vezetésével 1967-ben megalakult a *Komitia Lumiaki Romani* (Cigány Világbizottság – CIT), amely, mint neve is mutatja, nemzetközi igénnyű szervezetként lépett fel. Nem sokkal ezután, 1968-ban *Archange Stenegrí* megalapította az *Association des Tsiganes de France* (Franciaországi Cigányok Szövetsége) nevű országos cigány szervezetet.

A *CMG* lapja, a *Voix Mondiale Tsigane* (Nemzetközi Cigány Hang) később ugyanezen a néven a *CIT* orgánuma is lett. 1966. októberi számában programot közöl, amelyben első helyen szervezeti hálózat megteremtését tűzi ki célul Franciaország minden városában, a párizsi központ irányításával. A továbbiakban állomásterületek létrehozásáról van szó, és érintik a kulturális kérdéseket is.

A londoni kongresszus (ld. később) után Franciaországban más nemzetközi igénnyű szervezetek is alakultak.

1972-ben alakult meg *Nicolas Lorier* elnöklétével a *Comité National d'Entente des Gens du Voyage* (Vándorlók Nemzeti Bizottsága). A társaságok 1973-ban új név alatt egyesültek: *Les Associations des Tsiganes et d'itinérants de Toutes Origines* (Cigányok és Más Származású Vándorlók Szövetsége), s a *CIR* kezdeményezésére egy tíztagú párizsi központi irodát hoztak létre.

Ezek a szervezetek minden nomadizáló életmódot folytató embert képviselni óhajtottak, legyen cigány vagy bármi más nemzetiségű.

A hetvenes évek elejétől – jelesül az 1971-es első londoni *cigány világgkongresszus* óta – a cigányság szervezete valóban nemzetközivé vált, mert az addig eltelt idő alatt sok más országban is megindultak a társadalmi fölemelkedést szorgalmazó önálló szervezetek. Mint említettük, az ilyen szervezeti tevékeny-

ség ott vált szükségsszerűvé, ahol az állami segítségnyújtás készt vagy elmaradt, illetve ahol az olyanmire szükséges tolerancia helyett megszorító jellegű intézkedéseket léptettek életbe. Mindazokban az országokban viszont (s itt elsősorban a szocialista országokra gondolunk), ahol állami szinten igyekeztek javítani a cigányság szociális helyzetén (nem hagyva figyelmen kívül azt a tényt, hogy ezeken a területeken a letelepedés nagyrészt jóval előbb megtörtént), a hangsúly áttevődött az oktatási és egyéb kulturális kérdésekre, nem feledkezve meg a szociális helyzet további javításáról sem.

A franciaországi helyzettől eltérően, *Angliában* hosszú ideig vitatott volt a szabad vándorlás joga, erőszakos le-, illetve áttelepítések történtek, türelmetlenségéről tanúskodó beolvasztási kísérletek, melyek csakhamar maguk után vonták a cigányok egységesülési, érdekegyesítő törekvéseit. *Grattan Puxon*, mint az *Itinerant Action Group* (Vándorlók Akciócsoportja) vezetője, első lépésként levélben fordult a franciaországi szervezet vezetőjéhez, Vanko Roudához, s ez a lépés azért is fontos, mert a konvergencia mint általános folyamat eredményezte néhány évvel később egy hatékony nemzetközi cigány szervezet létrejöttét.

A *Gipsy Council* (Cigány Tanács) létrejötte is a konfliktushelyzet súlyosbodásának köszönhető: 1966-ban cigányok egy csoportja olyan helyen gyűlt össze Kent grófságban, ahonnan egyébként hatóságilag ki voltak tiltva. A demonstratív gyűlékezést érdekvédelmi szervezetté alakult, ez lett a Gipsy Council.

Az 1960-as *Caravan Sites Act* (Vándorlási területi törvény) nem biztosította sem a szabad vándorlást, sem a szabad letelepedést, de a közbülső lehetőséget, az időszakos letelepedést is a helyi hatóságok kényérére-kedvére bízta. Ebben a helyzetben talán nem az volt a legrosszabb, hogy tendenciózusan és türelmetlenül igyekeztek letelepedésre bírni a karavánokat, hanem hogy ehhez semmilyen szükséges előfeltételt nem teremtettek meg, hiszen nemcsak hogy bármikor megállásra kényszeríthették, hanem bármikor tovább is küldhették őket, mint nemkívánatos, antiszociális stb. elemeket.

Ebben a helyzetben igazán lényegbevágó javulás mindmáig

nem következett be, noha azóta újabb rendelkezések születtek, s a minisztériumi szervek is konzultáltak a Gipsy Councilal. Ha a külvárosok gettószerű cigány településeit vesszük szemügyre, nyilvánvalóvá válik, milyen keveset jelent önmagában a letelepedés. Valóban fontos az az olyan sokat vitatott kérdés, hogy vajon a cigány tiszttségviselők jobban megállnák-e a helyüket, haktékonyabban tudnának-e dolgozni ezeken a településeken, mint akik a cigány tömegektől végső fokon idegenek, ennél azonban alapvetőbb jelentőségű lenne, hogy a tisztségek viselői hatékony támogatást élvező intézmények, szervek alkalmazottjaként dolgozhassanak.

Német nyelvterületen a XV. század legeleje óta írásos feljegyzések dokumentálják a cigányság jelenlétét, s ezek a feljegyzések tanúskodnak egyúttal a megjelenésükkel egyidős, igen súlyos diszkriminációról is. A különböző fejedelemségekben nemkívánatosnak nyilvánították jelenlétüket, s a századok során – kivéve az utolsó három évtizedet – helyzetük egyre rosszabbodott. Ma az *NSZK* területén élő mintegy harmincezer cigány lakos – megmenekülve a hitlerista haláltáborokból – az asszimilálódás jeleit mutatja, amennyiben nyelvhasználatukban egyre inkább eluralkodik a német, de a beilleszkedés lényeges pozitív velejárói nélkül, amennyiben viszont a jól kvalifikált foglalkozások útja elvan zárva előttük, tehát a megfelelő tanulási lehetőségek és a magasabb fizetésből eredő fölemelkedési lehetőségek is. A helyes integrációs folyamat beindulása és beindítása azonban itt is elkezdődött, mind a Szövetségi Köztársaság kormányának, mind a haladó cigány értelmiségnek az oldaláról. A *Nachbarschaft* (Szomszédság) nevű szociális közösségi centrum Freiburg egyik negyedében számos cigánynak ad helyet (s alkalmat a további szervezőmunkáira).

Svédországban a cigányság teljes egészében letelepedett, és kötelező alapfokú oktatásban részesül. A hatvanas években juttottak lakáshoz, részben állami támogatással. Az azóta betelepülteket az újonnan épült lakótelepekre irányítják, így a helyhez kötöttség igen hamar kialakul.

A bevándorló az élet minden területén jól és olajozottan működő szervezetekkel találja magát szemben, amelyek nemcsak

segítik, hanem a legmesszebbmenőkig irányítják és szabályozzák is életvitelét, következőképpen a sajátos cigány életmód – igaz, annak valamennyi pozitív vonásával egyetemben – elsorvad.

Stockholmban több szervezetük is működik, így a *Menekült Cigányok Egyesülete*, a *Lengyel Cigányok Egyesülete*, itt tevékenykedik továbbá a *Finnországi Cigányok Egyesülete* is, és a *Södertälje Cigányainak Egyesülete* nevű szervezet.

Stockholmi székhellyel működik ezeken kívül a skandináv országok cigány lakosságának koordináló szerve, az *Észak-európai Cigány Tanács*.

Finnországban sem él több cigány, mint Svédországban, de helyzetük, főként a történelmi előzmények okából, különböző. A XIX. század végi erőszakos asszimilációs és letelepítési törekvések sikertelensége után speciális bizottságok, tanácsok foglalkoztak az ügygel, kezdve egy népszámlálással, s folytatva az egyházi és állami szervek segélykalkációival és megoldási kísérleteivel, amelyekben a cigányság még mindig csak passzív, noha érdekelte félként vett részt. 1904-ben például egy protestáns alapítványból Cigány Misszió néven árvaház és gyermekotthon létesült. A másutt tapasztalt fejlődési tendencia itt is érvényesült, s a megoldatlan helyzet javítása, a mind élesebbé váló ellentétek leküzdése érdekében kétoldalúvá kezdett válni az aktivitás: 1953-ban megalakult az első, szociális és kulturális perspektívákat kereső, cigányok által szervezett egyesület. Ezzel egy időben az Údvhadsereg és más jótekonysági szervezetek is tovább folytatták tevékenységüket, továbbá a Szociális Ügyek Minisztériuma is foglalkozott a cigányok helyzetével.

A század negyvenes éveitől tehát nagyjából ugyanazt az utat járták be, mint a svédországi cigányok mozgalma, ahol az 1943-as anket után tizenegy évvel (ezen az anketon a statisztikai elemzés aspektusával foglalkoztak), vagyis 1954-ben a kormány még mindig úgy fordult az akkor alakuló bizottság tagjaihoz, hogy két fő feladatukul a csavargás elleni harcot és a letelepítést jelölte meg.

Má már nemcsak Stockholmban, hanem Finnországban is működik saját szervezetük a finn cigányoknak. 1967-ben alakult

a helyi szervezet, *Suomen Mustalaisyhdistys* (Finnországi Cigányok Szervezete) néven, amely azt az alapvető célt tűzte első sorban maga elé, hogy a hatóságok, amelyek eladdig nem vettek tudomást a cigány lakosság problémáiról, tegyenek lépéseket helyzetük javulásának érdekében. Sajtóorgánunk, a *Zirickli* (Madár) című folyóirat pedig tájékoztatja olvasóit jogaikról és más országok szervezeteinek tevékenységéről.

A Suomen Mustalaisyhdistys még alakulása évében, 1967-ben, Helsinkiben megrendezett tanácskozáására (a kölcsönös tájékoztatás megkezdése érdekében) meghívta az összes politikai párt képviselőit. Természetesen összekapcsolják munkájukat a fent említett Észak-európai Cigány Tanáccsal is, amely *Romani '73* néven tartott konferenciát a skandináviai cigányság helyzetének áttekintése s a további, egyebek között kulturális és oktatási problémák megoldása céljából.

Mint a többi skandináv országban, *Norvégiában* is erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a cigányság ne kerüljön szembe a körülötte lévő civilizációval, s ennek érdekében szociális segítséget is adnak, de ezen túlmenően már nem tesznek lépéseket azért, hogy pozitív előrelendülés mehessen végbe a lényeges pontokon. Ez tehát a nélkülözhetetlen alapvető segítség helyes felhasználása után az önálló cigány szervezetek feladata.

Sajnos, a segítségnyújtás gyakran *türelmetlenséggel* párosul, s így nemegyszer olyan helyzet alakul ki, mint amikor a kisgyermek elrontja a drága villanyvasutat, s a születésnap tortá körül kellett, elégedetlen arcot vágnak a jószívű ajándékozók. Bizony, nem annyira a hasonlat profán, mint a helyzet, amikor a civilizáció drága játékszereivel banni még nem tudó, vándorló életmódot folytató családokat zárt, városi életmódra akarják átmenet nélkül rábírní. A kóborlással szükségképpen velejáró életfelfogás szerint minden kötődés egyúttal kényszerű kötöttség is, amely az évszázados beidegződés szerint egyet jelent a teljes jogfosztottsággal és elnyomással. A gyanakvás, a vad érzékenység, az otthontalansággézet és ennek kompenzációjaként a túlhajtott vidámkodás szükséglete olyan közismert pszichikus tényezők, amelyek semmiképpen sem hagyhatók figyelmen kívül egy valóban hatékonyságra törekvő program összeállításakor,

ha furcsának tűnik is a pszichológiai jellemzők számításba vétele a társadalom-, illetőleg művelődéspolitikában.

Hollandiában is a türelmetlenség jegyében telt a század első fele. 1918-ban egészségügyi szempontok figyelembevételével több korlátozó intézkedést léptettek életbe, amennyiben lakókocsiban lakni tilos volt, és közlekedni vele is csak külön engedéllyel volt szabad, s csupán bizonyos meghatározott, a helyi szervek által önkényesen kijelölt területeken állomásozhattak a cigányok. 1952-ben a közvélemény nyomására nem engedték életbe léptetni azt az intézkedést, amely szerint a cigányságot szűk területen „regionális táborokba” (majdhogynem újra koncentrációs táborokba) kellett volna tömöríteni. Ehelyett 1957-től egy katolikus társaság vette kézbe az ügy intézését, s ezzel kezdődött meg a máig létező állomásozási területek kialakítása, amelyek egyúttal arra is hivatottak, hogy kereteik között az időleges letelepedésről áttérjenek az állandó helyhez kötött életmódra. Eközben egyre több szociális és kulturális létesítménnyel látják el a telepeket. 1957-ben azonban az első, kezdeti eredmény még csupán annyi volt, hogy a cigányok ügye kikerült a rendőrség hatásköréből, és áttevődött az Igazságügyi Minisztériumból a Szociális Ügyek Minisztériumába. A protestáns és világi szervek mellett legnagyobb súllyal működő *Nomádokat Segítő Katolikus Társaság* egyébként kormánysszervek irányítása alatt áll; másként átfogó rendezés, mint láttuk, sehol se lehetséges.

Hollandiában negyven és nyolcvan lakókocsit befogadó állomáshelyek kialakítását tervezték. Némelyik átmeneti jellegű, a legtöbb azonban nemcsak átmenő forgalmat bonyolít le, hanem lakói között van egész évben ott állomásozó és időszakosan vándorló, azaz időlegesen letelepült is. A napi bérleti díj mellett a különböző szolgáltatásokért is fizetni kell. A felsőbb szervekkel kapcsolatot létesíteni nemigen lehetséges, mivel önkormányzati jellege nincs ezeknek a táboroknak: a karbantartási munkák elvégzésével megbízottak mellett csupán a legközelebbi polgármester által kijelölt rendőrségi megbízott tartózkodik a tábor területén.

A közegészségügyi szolgáltatások mellett mindenütt van né-

320

hány osztályos iskola és orvosi ellátás is. A legnagyobb és legjobban ellátott ilyen telepen az alapvető szolgáltatások mellett van sportolási lehetőség, óvoda, klub- és mozihelyiség, ahol időről időre rendezvények, bálók, filmvetítések tarthatók.

A telepek kialakítása mellett sokáig az angliaihoz hasonló asszimilációs törekvések is érvényesültek, aminek egyedüli következménye a nagyvárosi lumpenréteg növekedése volt.

A türelmetlenség, az antiliberalis magatartás egyik kirívó példája az az 1965-ös *svájci* botány volt, melynek hullámai a hetvenes évek elejéig gyűrűztek: a *Pro Juventute* nevű ifjúságnegelő szervezet egyik szekciója hétszázharminc cigány gyereket olyan módon vett „gondozásába”, hogy szüleiktől és minden hozzátartozójuktól teljesen elzárta őket, s „átnevelési” programjába többek között számos leány sterilizálása is beletartozott. A népiertő jellegű bánásmód következtében több gyermek öngyilkos lett. A *Pro Tzigania Svizzera* (Svájci Cigányaiért) nevű szervezet közbelépésének köszönhető, hogy végül is 1972-ben a sajtó elé tárták az ügyet, s ezzel egyidejűleg a Pro Juventute megszűntette ezt a szekcióját. A Pro Tzigania Svizzera, úgy is, mint a jelenlegi nemzetközi cigány szervezet tevékeny tagszervezete, jelentős eredményeket ért el a helyzet javítása érdekében. A később még bővebben tárgyalandó *II. Cigány Világkongresszus* megnyitóján a vendéglátó város, Genf polgármestere üdvözölte a résztvevőket, és ígéretet tett rá, hogy közvetíteni fogja országá vezetőinek a kongresszus célkitűzéseit. Így az a Svájci találkozik a cigány problematikával, amely történelmi szerepként oly régóta a politikai események semleges házigazdaságát vállalta föl, márpedig ennek a semlegességnek mindig is két szükségsszerű velejárója volt: a következetes békepolitika és a liberalizmus. Remélhető, hogy jó távlatokat nyújtó kommunikáció fog létrejönni mind a közvélemény, mind a hatalmi szervek irányában.

Görögországban és Törökországban mintegy hatvan ezer cigány él. A *Hellén Cigányok Ligája* a CLR-hez kapcsolódva fejtett ki tevékenységet, egyike a legaktívabb és legdemokratikusabb szervezeteknek. *Vassziliosz Repanasz* elnök 1972-es adatai szerint a liga mintegy tízezer aktív tagot számlál, de munkája összesen vagy harmincezer főt érint.

A görög cigányok nagyobb részben falvakba, városnegyedekbe települve élnek. A nevezetesebbek közül megemlíjtük Phitoki és Phlamburo nevét vagy Gumenisszát a macedón-görög területen, de a városok közül is számosat felsorolhatnánk, mint például Athén városa, amely cigány lakosságú negyedeket foglal magába (Szent Borbála, Szolonika Dendropotamosz).

Mintegy tizenöt ezer család folytat vándorló életmódot.

Ciprus szigetén vagy ezer cigány lakos él a török negyedekben, akik, mint a törökországi cigányok is, muzulmánok. A görög lakosságú negyedeket általában kerüljük, mert a polgárháborús zavargások idején egyes esetekben „átállással” gyanúsítottak némely vándorló családok.

M.C. Ramadan, aki 1963-tól 67-ig a ciprusi törökök mezőgazdasági ügyeivel foglalkozott (s jelenleg nemzetközi funkcióban van), tervet készített a török szektorban élő cigányok leteleptésére.

Törökországban a muzulmán vallású cigány lakosságot nem sújtja az európaihoz hasonló megkülönböztetés, de szociális helyzetének színvonala mélységesen alacsony.

Izmirben például a város vezetőségének javaslatára a bádógviskók helyébe városias jellegű házakat kezdtek építeni. Ekkor azonban megint csak nem számoltak azzal, hogy a valóban nagy nyomorra való telepek a szűkség kialakította életmód velejárói voltak, s hogy az új házak nem szüntetnek meg semmit egy csapásra, csupán a régi életmód folytatását teszik nehezebbé, anélkül hogy az új felé vezető úton elindulhatnának lakóik. A törökországi cigányság nagy részének hagyományos foglalkozása ugyanis a bádógosmesterség, ami éppolyan régi hagyománynak tűnik előtűk, mint az asszonyok háziasszony-léte. A szegénység mellett ez volt a másik fő oka annak, hogy ilyen bádogházikókban laktak. A *Yeni Aşir* nevű újság az akció idején több fényképet közölt, amelyen a kis házak lerombolását mutatja, miközben volt lakói tanácsalanel álldogálva várják, vajon mi történik velük ezután. Mert a rombolás és az építkezés is látszateredményeket produkáló cselekedet lesz csupán mindaddig, amíg maguk az érintettek nem tudják, mi volt a rossz abban, amit leromboltak körülöttük, és mi a jó abban, amit felépítenek.

A dél-franciaországi és spanyolországi cigányok sajátos földrajzi helyzetéből következően vándorlásuk egyik iránya Marokkó és Észak-Afrika egyéb orszárai. Így Marokkóban mintegy hat-ezer letelepült cigány család él, nem számítva a kontinensek közötti és az afrikai országok közötti vándorlókat.

Vessünk azért még egy pillantást az Ibériai-félszigetre: Spanyolországban, ahol mintegy hatszázezer cigány él, szintén egy katolikus jótékonyági szervezet, a *Caritas* támogatja a helyi, igen aktív cigány szervezetet, a *Secretariado Gitano*t (Cigány Titkárság). Központjuk Barcelona, de szekciójuk működik minden nagyobb városban, így Sevilillában, Malagában stb. is.

Munkájukat nagyban nehezíti, hogy nem kapnak állami támogatást. A *Caritas* 1965-ös segélyterve alapján Altamirában mintegy száz család jutott lakáshoz, ötven család pedig a cigány falvakban, Victoria környékén. Másutt, mint Mallorcán is, a már letelepült, de a legsúlyosabb nyomor körülményei között (barlanglakásokban) élőknek előregyártott elemekből készült házakat adtak át.

A *Secretariado Gitano* alapítói közé tartozó *Antonio Torres Fernánde*z szervezte meg a *cigány kisiparosok szövetkezetét*, szintén barcelonai székhellyel.

A *Secretariado Gitano* folyóirata, a *Pomezia* hasábjain hírt ad a szervezet tevékenységéről és a közvetlen feladatokról.

A lakáshelyzet megoldása mellett a másik fő kérdés az oktatás, amelynek a megoldása döntően kétirányú: a letelepedett és a vándorló életmódhoz egyaránt alkalmazkodni kell az oktatási program kialakításában és megvalósításában. Bármennyire is figyelembe kell venni az integrációs folyamatban a fokozatosság elvét, az oktatási feladatok mindenütt a legsürgősebbek, hiszen a fokozatosság sem más, mint kívárni, hogy a mai gyerekek majd úgyesen, otthonosan mozogjanak abban a jövő világban, amelyet már ők építenek majd – azzal a tudással, amit ma kapnak.

Az olasz *Lacio Drom* mozgalma példa rá, hogy a tanulás általánossá tétele mennyire nem tűr halasztást. A hasonló nevű lap olyan tendencia megvalósulásáról ír, amely a lehető legkívánatosabb minden országban, ahol nomadizáló cigány lakosság él: s

már létezik hasonló másutt is, így Franciaországban: itt olyan oktatási szervezet működik, amely alkalmazkodik a vándorló életmódhoz, szerves részévé válik a vándorközösségnek.

Oktatás és nyelv szorosan összefüggő fogalmak, s az ezzel kapcsolatban fölmerülő lehetőségek elvileg igen egyszerűek: az oktatás nyelve nemigen lehet más, mint a tanuló anyanyelve, in- nen azonban a megoldásra váró feladatok dzsunfelébe jutunk. Az elmaradottság ezen a téren a legsürgetőbb, s a legfontosabb, legnagyobb lehetőségek is ezen a téren adódnak a továbbiak- ban.

Sem az oktatási, sem az összes többi kérdés sem oldható meg mindaddig, amíg maguk az érdekeltek nem válnak aktív közre- működők: a cigányság részvétele nélkül a cigányság helyzetét megoldani nem lehetséges.

Mint a fentiekben igyekeztünk vázolni, a drasztikus ellensé- gesség minden esetben önálló cigány mozgalom, szervezetek létrejöttét eredményezte. Nem elég a pusztá segítőkétség sem azonban, sőt: bármily szervezett és hatékony is legyen az állami támogatás, nem jár igazi eredménnyel, ha nincs kiköveve az embertől emberig járható út.

Történelmi sorsfordulók esetében könnyebb a helyzet, a nagy változások idején, amikor előtérbe kerülnek egész láncolata vész el. A *Szovjetunióban* a húszas években létrejött *cigány kolhozok*, a le- telepedett cigányok alkotta falvak életképessége, a rögtön meg- indult oktatási és egyéb kulturális mozgalmak sikere a legjobb példa erre. Formálisan 1925-ben indult cigány mozgalom a Szovjetunióban, ekkor alakult meg az *Oroszországi Cigányok Szövetsége*, s az OSZSZK-n belüli letelepedési területük saját irányításuk alá került. 1926-ban Pantyjejvkában (az akkori Zi- novjevszk) alakították első, *Loli Cherhan* (Vörös Csillag) nevű kolhozukat, melyet több más is követett, s a letelepedés meg- gyorsulásával hamarosan Belorussziában is megalakult az ottani szövetség. „Hutor Krikunova”, (Krikunov Majorja) néven az Észak-Kaukázusban is alakult egy szovhozjellegű mezőgazdasá- gi közösség, melyhez negyvenöt cigány család tartozott, s mint minden ilyen egyesülés, gazdasági vagy politikai szervezet, ez is feladatának tartja a kulturális kérdésekkel való foglalkozást.

1927-ben *általános felhívást* intéztek a cigánysághoz, amely- ben letelepedésre szólították fel őket, s a letelepedőknek kilátás- ba helyezték a szociális, kulturális és pénzügyi segítségnyújtást egyaránt.

A felhívást követően a kormányhoz rengeteg levél érkezett a vándorló cigányok vezetőitől, akik információt kértek, és főként támogatást az életmódváltás nehézségeinek leküzdésére.

Ezt a felhívást mintegy harminc évvel később *Bulgáriában* kö- zölték ismét a *Neve Roma* (Új Cigányok) című lapban.

Bulgáriában egyébként nincsenek túlzottan nyomasztó előíré- letek, az adatok szerint a cigány és bolgár lakosság között gya- kori a házasságkötés. A cigány vagy cigány többségű falvakban a gazdasági és politikai vezetés képviselői is a cigányság sorai- ból kerülnek ki, és ami ettől nem áll messze, a felsőbb vezető ré- tegben is megtalálhatók a cigányok. Az országban nincs önálló cigány szervezet, hanem országos szinten minisztériumi szekció gondozza a cigányok ügyeit.

Lengyelországban évszázados hagyománya volt a cigányság és a lengyel uralkodó osztály közti kapcsolatnak, mivel a vajda vagy „cigány király” (cigány vagy lengyel nemes) lengyel királyi hivatal volt, s így a cigányok egyenértékű alattvalói voltak az uralkodónak. (Ez a forma még a két világháború között is fen- állt.)

A leteleprési törekvések dacára ma is vannak vándorló, illetve időszakosan vándorló családok, noha 1952-től az állami segít- ségnyújtások rendszerével igyekeznek változtatni a helyzeten.

Milena Hübschmannová és *Jan Řehák*, a Csehszlovák Tudu- mányos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetének mun- katársai egy néhány esztendővel ezelőtt Várnában megtartott nemzetközi szociológiai konferencián felszólalásukban terveze- tet mutattak be *Ethnic and Communication* (Etnikumok és kom- munikáció) címmel. Ebben érzékeny hozzáállással ecsetelték a cigányság speciális helyzetét. Olyan természetes integráció szükségességére hívták föl a figyelmet, amely a legmesszebb- menőkig tekintettel van az etnikai jelleg meghatározó szerepére.

Ez az a terület, amely különös gondot és figyelmet érdemel, mert a megoldás új lehetőségeit vetheti föl, a társadalmi szintű

„megértés” és „türelem” tudományszerű megfogalmazását olvashatja ki belőle az érdeklődő és az érdekelt. A cigányság integrálódásának szerteágazó problematikája minden országban más-más arcát fordítja felénk, s ha a teljesség igénye nélkül, de bizonyos panorámát áttekintettünk, itt bármelyik példát vehetjük szemügyre, azt a következtetést kell levonnunk, hogy kölcsönösség nélkül minden megoldáskísérlet csupán kis hasznú erőlködés. Az összetársadalmi türelem és a szociális-kulturális segítségnyújtás mellett és vele összekapcsolódva a cigányság öntudatra ébredése a szükséges feltétele e probléma megoldásának.

Az elmúlt évtizedben bebizonyosodott, hogy a cigányság képes önállóan is cselekedni életkörülményeinek megváltoztatása érdekében, s ezt a tendenciát erősíti minden kisebb-nagyobb szervezet, élén a nemzetközi összefogást célzó kongresszussal, amely még nagyobb távlatokat nyit az ENSZ és szervei, például az UNESCO felé.

Hosszú fejlődés, sok ember harcának eredménye, hogy ez a tény ma kimondható, s a fejlődés, ha ilyen ütemben gyorsul, távlatában reményteljes. 1934-ben, *Bukarestben* az ott összegyűlt nemzetközi cigány kongresszus kísérlete még kudarcba fulladt, nyilván azért, mert a történelmi fejlődést megelőző, korai lépés volt. *1971-ben, Londonban* olyan testület tanácskozott, amely *tizennégy ország* részvételével nyitotta meg a világ cigányainak első kongresszusát. A nemzetközi szervezetet ettől kezdve *Comité International des Rom*-nak, a továbbiakban CIR (Nemzetközi Cigány Bizottságnak) hívták.

A CIR titkári testülete azt a feladatot kapta, hogy *négy albizottság* munkáját koordinálja a kongresszus célkitűzéseinek megfelelően. A következő albizottságokat hozták létre: szociális ügyek, oktatás, háborús kártérítés, nyelvi és kulturális ügyek bizottsága. Ez a felosztás nagyjából jelzi a főbb témaköröket is, amelyek mindegyikében ekkor kellett megkezdenni a helyzet feltérképezését a tennivalók kijelölése érdekében, hiszen átfogó, nemzetközi szinten a kongresszus megnyitásával a kezdő lépéseket tette meg csak a szervezet. Az ezt megelőző időszakban ugyanis inkább az *irányelvek* kialakítása volt a központi kérdés a nemzetközi szintű CIR-ben. El kellett kerülni például a meddő na-

cionalista elképzeléseket, a romantikus, utópisztikus különállási kísérleteket, továbbá föl kellett venni az aktív *kapcsolatot* a legkülönbözőbb egyéb országos szervezetekkel, azaz meg kellett küzdeni a kezdet nehézségivel az útkeresés időszakában.

A *II. Cigány Világkongresszusra* 1978. április 8–11-e között került sor Genfben – ezt a CIR hívta össze.

Dr. Jan Cibula főtitkár megnyitó beszédében kifejtette, hogy a világ cigányságának szociális és kulturális fejlődése érdekében a diszkrimináció leküzdése az egyik elsődleges feladat, s ennek kiindulási alapja az állampolgári jogi egyenlőség általános kivívása. Elmondotta továbbá, hogy nem célja a világszövetségnek a nacionalizmus fölébresztése, mindenkit, aki segítő vagy baráti szándékkal közeledik, örömmel üdvözlök soraikban. Nem célja továbbá a cigányok világszövetségének, hogy politikai irányzatok vitájának színhelyévé váljék a kongresszus, a *különböző társadalmi rendszerű országok* küldöttei a cigányság művelődési lehetőségeit vizsgálják a továbbiakban, s fölhívta a figyelmet a népművészeti hagyománykincs megőrzésére.

Mr. Boom, az UNESCO képviselője kifejtette, hogy az ENSZ és szervezetei, elsősorban az UNESCO segítségét kell kérni a cigányság helyzetének általános, átfogó rendezése érdekében.

A fentiekkel kapcsolatban a kongresszus résztvevői egyetértésüket fejezték ki, mivel mind a békés munka, mind a nemzetközi segítségnyújtás a fejlődés, a közös érdekek szolgálatában áll.

A küldöttek felszólalásaikban jellemezték a helyzetet a különböző országokban, kiemelve a *specifikus problémákat*. Nyelvi és oktatási kérdések mellett továbbra is a megoldandó feladatok sorába tartozott a faszizmus áldozatainak *jóvátételei* ügye. *Vicia Mutto* dán küldött fejezte ki ezzel kapcsolatban az egyik álláspontot: az 1973-as freiburgi perben a cigányok javára ítélt összeget a meggyilkoltak hozzátartozói között oszták szét. Ezzel szemben a másik véleményyt *Rayko Dyurity* jugoszláv küldött fogalmazta meg: nem tagadva a jóvátétel jogosságát, mégis célszerűbbnek látja olyan reális koncepció kidolgozását, amely ezt az összeget *kulturális célokra* fordítaná.

A kongresszusnak élénk nemzetközi sajtóvisszhangja támadt, s a legkülönbözőbb pártállású lapok cikkeinek közös vonásaként

emelheto ki a kongresszus ismételt összehívásának pozitív értékelése. Ahhoz, hogy a cigányság problémái megnyugtató megoldást nyerjenek, szükséges a *kétoldalú és többszintű operatív tevékenység*. Hogyan ez a nemzetközi kongresszusok munkája során kiderült, a békés integrálódás minden becses érték megőrzésével olyan program, amely csakis a kultúra „harcis eszközei” révén valósítható meg. A mai *haladó cigány értelmiség* legjobbjai útek ott a nemzetközi tanácskozó testületben, s az a minél sürgetőbb feladat, hogy ez a fajta öntudatos és aktív értelmiség minden országban egyre nagyobb számban végezze munkáját a cigányság társadalmi fölemelkedése érdekében.

Jugoszláviában a kormány különös figyelmet szentel a cigányság ügyeinek, s itt több haladó kezdeményezésről számolhatunk be. Az egyik, hogy a Skopje melletti Tetovo városka rádióadója rendszeresen sugároz *cigány nyelvű műsorokat*, a niši adó pedig cigány nyelvű híreket. E rádióadás tényként és távlatában is igen jelentős, ha meggondoljuk, milyen mértékben van jelen életünkben a rádió, szórakoztató és kommunikációs forrásként egyaránt.

Néhány éven át megjelent egy cigány nyelvű folyóirat, a *Krlo e Romengo*. Szépirodalmi alkotásoknak adott helyet a romológiai szakcikkek mellett, továbbá a jugoszláviai cigány szövetség híreit közölte. Jelenleg egy képes újság jelenik meg szerb-horvát nyelven, amely a cigányok életéről szóló anyagokat közöl.

A politikai életben is szerepet játszanak a cigányság képviselői, mind a helyi, mind a felsőbb párt- és állami szervezetekben. Ez összefügg azzal, hogy a cigányságot Jugoszláviában teljes jogú nemzetiségnek tekintik.

A jugoszláv cigány szövetség sokrétű tevékenységet fejt ki, s elsősorban a szociális segítségnyújtást kell említenünk.

Magyarországon a Cigány Kulturális Szövetség megszűntétől kezdve (mint erről már szó volt) miniszteriális szervek vették át a cigányság ügyeinek irányítását mind a kulturális, mind pedig a szociális kérdések tekintetében. Az 1970-es évek elején a Művelődésügyi Minisztériumon belül *cigány közművelődési bizottságot* hoztak létre, amely hathatós felügyeletet gyakorol a cigányság művelődési problémáinak megoldása felett.

Jelenleg is működnek a cigányság kulturális hagyományait őrző szervezetek, táncegyüttesek, népzenevel is foglalkozó zenekarok, kisebb-nagyobb színjátszó csoportok.

A helyi, kerületi tanácsok kulturális osztályainak irányítása alatt tevékenykedő cigány klubok igen nagy jelentőségű munkát vállaltak magukra, amennyiben fiataloknak és idősebbeknek egyaránt szórakozási és művelődési lehetőséget kívánnak nyújtani – kulturált körülmények között, otthonos, vonzó légkörben.

A cigány klubokban a népművelői, népnevelői munka egyik legfontosabb elemét a cigányság soraiból kiinduló kezdeményezések jelentik mind az egyes munkásszállások, települések lakóit, mind pedig a haladó, aktív cigány értelmiség törekvéseit illetően.

Az egyes klubok munkája természetesen különböző, nemcsak színvonalban, hanem tevékenységük formáiban is eltérnek egymástól a helyi igények, lehetőségek szerint.

Az ismeretterjesztő és művészeti előadások, műsorok meghívott előadókkal, a művelődési házak általános népművelői gyakorlatába illeszkedve, az általános programhoz sajátos, cigányokat érdeklő tematikát illesztve készülnek (például: a cigányok őshazája; a vándorlás története; jogi alapismeretek; cigány népzene, néptánc, népköltészet, képzőművészet – hogy csak néhányat említsünk).

Az ismeretterjesztés egyik általános előfeltétele, az érdeklődést fölkelítő, jó előadásmód kérdése itt fokozottan előtérbe kerül. A cigány klubokban csak az az előadó tud igazán jó és hasznos programot csinálni, aki közzérhetően, a szakmai fölkészültség mellett egy jó szónok minden erényével és egy jó népművelő lelkesedésével fölfigyverkezve fog feladatához.

Az *újpalotai* cigány klub Budapesten azzal tűnt ki a többi közül, hogy a klub vezetői *Rom Som* címmel kiadványt hoztak létre, felerészben magyar, felerészben cigány nyelvű írásokkal. A cigány népköltészet és műköltészet alkotásai mellett politikai, kulturális kérdésekről szóló cikkek láttak napvilágot benne.

Említésre méltó példa a *Várkonyi György Úrtörő- és Ifjúsági Házban* szervezett *cigány gyermekklub*, amely a gyermekek tevékeny alkotóképességét kibontakoztató sokrétű, változatos

foglalkozások alkalmazásával az iskoláétól eltérő módszerekkel segíti elő a gyerekek fejlődését.

Vidéken is számtalan hasonló kezdeményezés indult meg, mindről azonban a jelen dolgozat keretei között nincs módunkban beszámolni. Csupán néhány példát említhetünk: így a *mátészalkai Városi és Járási Művelődési Központ* által szervezett előadás-sorozatot, amelyről a Népművelési Intézet gondozásában megjelent negyedévi kiadvány számolt be, valamint az analfabétizmus felszámolásáért indított felhőt-tanfolyamokat szerte az országban. Különös figyelmet érdemel a *zalaegerszegi amatőr cigány színpad*, amely nem csupán cigány nyelvű folklóralkotásokat, hanem rangos szerzők drámai vagy dramatizált alkotásait is bemutatja.

A klubok tehát általában népművelői jellegű funkciót töltenek be, míg az úgynevezett „cigánygondozók” a szociális problémák dzsungelében működnék. A feladatokból természetesen kivesszi a részét a *Népművelési Intézet* is, amely több gyűjtőkörutat szervezett a cigány népművészet kincseinek föltárására, és sokágú tevékenységéből talán a *nyári táborok* szervezését kell kiemelnünk, ahol nyaralás közben, vonzó, játékos formában jelentős népművelő tevékenységet fejtenek ki, a közösségi élet új oldalát mutatva meg a gyerekeknek, a lehetőségek egész skáláját fedezik föl számukra, képességeik kibontakoztatásához segítve őket.

A szerteágazó feladatok megoldását 1968 óta országos szinten a Minisztertanács Tanácsai Hivatala mellett működő *Cigányügyi Tárcaközi Koordinációs Bizottság* irányítja albizottságai és helyi szervezetei révén, valamint a Hazafias Népfront keretein belül nemrég újjáalakult *Cigánypolitikai Bizottság*. Az albizottságok, helyi cigányügyi szervezetek munkáiban mindenütt helyet kapnak a KISZ, a SZOT, a Vöröskereszt és a megyei párt- és népfrontbizottságok képviselői. A javaslatok kidolgozásában felhasználják a tudományos kutatások eredményeit, s állandó kapcsolatot építenek ki a szociológus, egészségügyi, jogi, pedagógiai és közművelődési szakemberekkel. Munkájukban *mind nagyobb számban* vesznek részt az etnikumuk sorsáért felelősséget vállaló cigányok is.

A cigányság nagy horderejű társadalmi problémáinak a megoldása felé vezető úton fontos lépcsőfok megtételét jelenti a cigány értelmiség létrejötte és aktivítása. Munkájukban az összetársadalmi felelősségérzet mellett erős szubjektív indíttatás is ösztönzi őket. Köztük igen sok művész van, akik az irodalmi és művészeti élet számos területén tűnnek föl jeles alkotásokkal.